

فرہنگ لری

کونہی بالاگریوه

محمد رضا بختیاری

تشریح

سرشناسه	: نجفوند، ۱۳۶۴ -
عنوان و نام پدیدآور	: فرهنگ لری، گونه‌ی بالاگریوه/ محمدرضا نجفوند.
مشخصات نشر	: تهران: موسسه بین‌المللی مطالعاتی نهج البلاغه، انتشارات نهج، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۵۹۹۹ ص.
شابک	: 978-600-7795-06-4
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
موضوع	: لری -- واژه‌نامه‌ها -- فارسی
موضوع	: لری -- دستور
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۴ ن ۳۴۴۳/خ PIR۳۲۸۴
رده‌بندی دیویی	: ۴۹۳/ج
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۱۵۴۷۷۹

کتابخانه ملی

فرهنگ لری؛ گونه بالاگریوه

نویسنده: محمدرضا نجفوند

طراح جلد: زهرا تیموری

ناشر: نهج

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۷۹۵-۰۶-۴

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۴

شمارگان: ۵۰۰

چاپ و صحافی: چاپ گستر

قیمت: ۵۰۰۰۰۰ ریال

تلفن توزیع: ۰۹۱۶۳۴۶۳۶۰۰ - ۰۹۱۹۵۰۹۴۸۴۱ - ۰۲۱۸۸۷۱۸۸۶۵

حقوق چاپ و انتشار برای ناشر محفوظ است.

هدف از نگارش کتاب:

۱- معرفی و تبیین گونه‌ی بالاگریوه

۲- آشنایی فرهنگ‌دوستان و پژوهشگران با منطقه و جذب گردشگر

۳- حفظ فرهنگ (و زبان) لری

لُری زبان، گویش، یا لهجه؟

معناشناسی واژه «لُری»

معناشناسی رژه‌ی بالاگریوه

همبستگی گویش لری با زبان‌های ایرانی

نحوه‌ی نگارش کتاب:

۱- واژه‌ی پایه، ترکیب یا اشتقاق واژگانی، اصطلاح، گفتار قالبی و ضرب‌المثل

۲- آوانگاری بین‌المللی (با نماد «/ /»)

۳- مقوله‌های واژگانی، اصطلاحات، گفتارهای قالبی و ضرب‌المثل‌ها (با نماد «()»)

۴- معنا و مفهوم فارسی داده‌ها

۵- ریشه‌یابی و قرص‌گیری (با نماد «★»)

۶- فرآیندهای ساختوازی (با نماد «◀»)

۷- فرآیندهای واجی (با نماد «■»)

۸- ترجمه‌ی تحت‌اللفظی گفتارهای قالبی و ضرب‌المثل‌ها (با نماد «◆»)

۹- جمله‌ی مثال از گونه‌ی بالاگریوه با ترجمه تحت‌اللفظی برای برخی از اشکال فعل و

اصطلاحات (با نماد «●»)

۱۲۹

۱۴۳

۱۵۷

۱۹۳

۲۲۳

۲۵۳

۲۶۷

۲۸۷

۳۰۱

۳۳۷

۳۵۵

۳۶۹

۳۷۱

۳۹۷

۴۱۵

۴۲۳

۴۲۹

۴۴۳

۴۷۹

آ

آ، ا، اُ، اِ

ب

پ

ت

ج

چ

خ

د

ر

ز

ژ

س

ش

غ

ف

قا

ک

گ

ل

م

ن

و

ه

ی

منابع

۵۱۱

۵۲۵

۵۴۹

۵۶۳

۵۷۱

۵۹۳

۵۹۷

www.ketab.ir

سخنی با هم‌زبانان

"هام ده هولت"^۱ ... هرچند می‌خندی اما حقیقت دارد؛ من هم‌اکنون به تو می‌اندیشم، به آنچه در ذهن می‌پرورانی می‌اندیشم، به تک‌تک واژه‌هایی که بر زبان می‌آوری و به واژه‌هایی که بر زبان آوردی می‌اندیشم.

آری، روزگاری نه چندان دور، فرهنگ زبان ما، مبین اندیشه‌ها، باورها، قراردادهای، دل‌بستگی‌ها و دل‌شکستگی‌هایمان شد؛ فرهنگی که امروزه اندک‌اندک از سرزمین ما رخت برمی‌بندد، فرهنگی که هر واژه‌اش، هر جمله‌اش و هر نلش ارزش‌هایی به فراخنای تاریخ در دل خود دارد، فرهنگی که میراث ماندگار تمدن‌های بزرگ تاریخ بشر؛ عیلام، کاسی، هخامنشی و ساسانی بوده و علی‌رغم یورش و تسلط متجاوزان مسپندان استوار مانده است. با این همه، امروزه که ما وارث این گنجینه‌ی گرانبها شده‌ایم، با اِعمالِ سازه‌های شخصی و به بهانه‌های واهی عمداً از حفظ و حراست آن سر باز می‌زنیم. یقیناً علم و فناوری، مکتب و پیشرفت تنها در سایه‌ی ارتباطات همه‌جانبه با دیگر اقوام مقدور است و لازمه‌ی آن فراگیری زبان‌های مختلف به بهترین وجه ممکن است؛ لذا زبان علم و ارتباط، زبانی صرفاً خطی و عاری از هرگونه احساس و ظرافت فرهنگی است. در راستای حفظ و حراست از گویش لری و گونه‌های متنوع آن، باید به اقدامات جسته و گریخته‌ای از سوی عده‌ای از افراد صاحب‌قلم و علاقمندان به زبان صورت گرفته است؛ اقداماتی که – گرچه بسیار ارزشمند اما – عمدتاً یا در نطفه باقی مانده، و یا در ادامه راه با نوسانات چشمگیری مواجه شده است. از این رو، نگارنده به منظور برطرف نمودن این نقیصه‌ها، دست به

^۱ هام ده هولت /ham də hul-ət/ به تو می‌اندیشم، در سودای توأم.

تألیف و تدوین کتاب حاضر زده است. در این اثر، علاوه بر گردآوری واژگان، اصطلاحات، گفتارهای قالبی و ضرب‌المثل‌ها به روش واژه‌پایه - الفبایی، تحلیل زبان‌شناسی جامعی از فرهنگ لری در حوزه‌های دستور زبان، آوانگاری بین‌المللی، واج‌شناسی، ریشه‌شناسی، ساختوازی، کاربردشناسی و ترجمه‌ی تحت‌لفظی (به زبان فارسی معیار) صورت گرفته است. امید است از این منظر، آغازین گامی باشد برای صیانت از گویش لری بالاخص گونه‌ی تاریخی بالاگریوه.

محمد رضا نجفوند

زمستان ۱۳۹۴

www.ketab.ir

یادداشت ۱

کتاب فرهنگ لری (گونه‌ی بالاگریوه) از جمله مطالعات متأخر ارزشمندی است که با آمیختن حس شعرا انگیز مؤلف آن به موطن و محل زندگی با دانسته‌های زبان‌شناختی تصویر جالب و روشنی از گونه‌ی بالاگریوه را در اختیار خواننده قرار می‌دهد. نویسنده‌ی این اثر به عنوان یک گویشور بومی که با تار و پود خود هوای فرهنگ و زبان بالاگریوه را تنفس کرده، ابتدا با ملاحظات زبان‌شناختی و نویشتناسی به معرفی جغرافیای گونه‌ی مورد نظر می‌پردازد و پس از معرفی فرآیندهای مختلف آوایی و صرفی، فرهنگ نام‌های گونه‌ی مذکور را معرفی می‌کند. این فرهنگ علاوه بر جذابیت‌های یک فرهنگ که معرفی مفاهیم، واژه‌ها و اصطلاحات خاص یک گونه‌ی زبانی را در خود دارد، می‌تواند به سوار منبعی غنی برای معادل‌سازیِ انبوه واژه‌های بیگانه که زبان فارسی در معرض آن‌ها قرار گرفته، نیز مورد استفاده قرار گیرد.

خواندن این اثر را به کلیه‌ی علاقمندان به فرهنگ و زبان ایرانی و گونه‌های مختلف آن توصیه می‌نمایم.

دکتر ارسلان نفاهم

استاد زبان فارسی و ایران‌شناسی دانشگاه ایلدانه (سلوونی)

زمستان ۱۳۹۴

یادداشت ۲

کتاب فرهنگ لری نوشته‌ی محمدرضا نجفوند اثری ماندگار در میان قوم شریف لری به شمار می‌رود. وی توانسته است گنجینه‌ی واژگان، اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های گونه‌ی لری بالاگریوه را در ۶۰ صفحه همراه با الفبای آوانویسی بین‌المللی به خوبی معرفی نماید. این کتاب حتی برای کسانی که به گویش لری آشنا نیستند، به راحتی قابل خواندن است. توضیحاتی که به همراه بسیاری از واژه‌ها و دیه‌ها ساخت‌ها آمده، علاوه بر بیان نکات آوایی، صرفی و دستوری تا حد زیادی فرهنگ غنی لری را معرفی می‌نماید. علاقه‌مندی نویسنده‌ی کتاب به گویش لری، فرهنگ، ملیت و هویت ایرانی اثرش در کار او اثر مشاهده می‌شود. امید است که نگارش این گونه آثار گامی در جهت شناساندن سایر سریش‌های ایرانی و ترغیب نویسندگان به جمع‌آوری و تهیه‌ی واژه‌نامه‌های گویشی باشد.

دکتر عالیہ کریم زعفرانی کامبوزیا

مدیر گروه زبان‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس

زمستان ۱۳۹۴

یادداشت ۳

پاسداشت زبان فارسی و به تبع آن گویش‌های مختلف رایج در این سرزمین پهناور، از مهمترین عوامل حفاظت از بنیادهای هویت ایرانی است که خود حامل گنجینه‌ی عظیمی از فضیلت‌های انسانی و اخلاقی است. در زمانه‌ای که نام و شهرت و رواج علم‌های سست بنیاد و سبقت بر سر طی مدارج ظاهراً علمی بداد می‌کند و کمتر کسی فرصتی برای انجام کار علمی اصیل و خلاقانه دارد، تنها افرادی می‌توانند به خلق اثری از نوع اثر موجود دست بزنند که بی‌توجه به تمامی ظواهر دنیوی و فارغ از نام و شهرت در آنها تنها در پی پاسخگویی به انگیزه‌های متعالی درون خود باشند، انگیزه‌هایی که هرگز نمی‌توان با خاکش معیارهای رایج در جهان امروز آن‌ها را ارزش‌گذاری کرد. این همه مجاهدت برای تهیه‌ی دست‌یافت یک گویش ایرانی که نشان از هویت یکی از اصیل‌ترین و قدیمی‌ترین اقوام ایرانی دارد، بدون تردید فقط از مردان عالی همت و بی‌ادعایی بر می‌آید که همیشه در گمنامی و بی‌چشمداشت تقدیر و شکر زیسته‌اند. اینان کسانی نیستند جز حماسه‌آفرینانی که در طول تاریخ همواره رسالت حفظ ارزش‌ها را به جان خریده‌اند. این اثر، بدون هیچ تردیدی، تنها زاییده‌ی عشقی عمیق و آگاهانه است؛ عشق به ارزش‌های اصیل انسانی، عشق به تعالی روح، و عشق به وطن با همه ارزش‌های نهفته در دل آن ... بدون عشق انجام چنین کار عالمانه، دقیق و سرشار از اطلاعات ناب و ارزشمند؛ آن هم بی‌هیچ امکاناتی و با مشکلات، کمبودها و محرومیت‌های فراوان، غیر ممکن می‌بود.

دکتر حیات عامری

استادیار زبان‌شناسی در مرکز تحقیقات زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت مدرس

زمستان ۱۳۹۴

هدف از نگارش کتاب:

۱- معرفی و تبیین گونه‌ی بالاکریوه

در وهله‌ی نخست، هدف از نگارش کتاب حاضر، معرفی و تبیین گویش لری با رویکردی بر گونه‌ی اصیل و تاریخی بالاکریوه است. زبان به عنوان موهبتی الهی (خَلَقَ الْإِنْسَانَ؛ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ)، همواره، دانش و ابزاری برای نمادین افکار، اندیشه‌ها، باورها و علایق بوده است. از این رو؛ شناخت هر زبان رهیافتی علمی برای دستیابی به ابعاد فرهنگی، اجتماعی و شخصیتی یک قوم را میسر می‌سازد، مستدل آن که، «نمودن قرآن کریم مستقیماً زبان و قومیت را از نشانه‌های الهی برای دانشمندان برمی‌شمارد؛ «وَمِنْ آيَاتِهِ ... اخْتَلَفُ السِّنِّيَّكُمْ وَ الْوَالِيَّكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ»^۱، و علاوه بر این، تفاوت‌های قومیتی برای راه رویکردی برای شناخت انسان‌ها نسبت به هم معرفی می‌نماید؛ «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا ... جَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا ...»^۲. بنابراین، به جاست که با بررسی‌های علمی و بنیادین زبان‌ها و قومیت‌ها، راه شناخت انسان‌ها برداریم تا از این راه بتوانیم ارزش‌های والای انسانی را به بهترین وجه ممکن، اعتلا و ارتقا بخشیم.

^۱ انسان را آفرید؛ به او بیان آموخت [رحمن: ۳ و ۴]

^۲ و از نشانه‌های [قدرت] او ... اختلاف زبان‌های شما و رنگ‌های شماست، قطعاً در این [امر نیز] برای دانشوران نشانه‌هایی است. [روم: ۲۲]

^۳ ای مردم، ما ... شما را ملت ملت و قبیله قبیله گردانیدیم تا از یکدیگر شناسایی متقابل حاصل کنید ... [حجرات: ۱۳]

۲- آشنایی فرهنگ‌دوستان و پژوهشگران با منطقه و جذب گردشگر

منطقه‌ی بالاگریوه به عنوان بخشی از رشته کوه زاگرس، تمدن‌های عیلام، کاسی، هخامنشی، ساسانی و نیز تمدن اسلامی را پشت سر گذاشته است؛ وجود قلعه‌ها، کاروانسراها و شهرهای باستانی در این منطقه شاهدی بر این مدعاست، از آن جمله، به شهر باستانی «کوس کاوه»^۱ می‌توان اشاره کرد که حتی برای نسل جوان منطقه ناشناخته باقی مانده است. آری شناخت زبان این قوم و شناخت سرزمینش با جاذبه‌های گردشگری فراوان می‌تواند جهان‌بینی انسان را به طرز شگفت‌انگیزی افزایش دهد و پاسخی باشد به درخواست خداوند: «... سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ...»^۲.

۳- حفظ فرهنگ (و زبان) لری

یقیناً هر فرهنگی دارای ابعاد مختلف، فردی، اجتماعی، اخلاقی، دینی، و شخصیتی است. با وجود این، فرهنگی مطلوب و بهینه است که ارزش‌های انسانی را به بهترین شکل بازنمایی می‌کند. در این زمینه فرهنگ لری با دارا بودن تمثیل‌ها، باورها، آداب و رسوم، و جهان‌بینی خاص خود می‌تواند الگوی مناسبی برای تأثیرگذاری بر روی سایر فرهنگ‌ها فراهم آورد، از جمله؛ در تحکیم بنیان خانواده، در تثبیت روابط برادری و برابری، در برقرار کردن روابط همسایگی و شهروندی، و ...

آری، در این سرزمین آنجا که جوانی عصیان می‌ورزد یا آشوب به پا می‌کند، هیچ نیرویی یارای مقابله با او را ندارد، هیچ منطقی نمی‌تواند خشم او را فرو بنشانند، در این جوخه تنها ضجه‌ی

^۱ /kus kawa/ :شهری باستانی در میانکوه شرقی از شهرستان بلدختر.

^۲ ... در زمین بگردید و بنگرید چگونه آفرینش را آغاز کرده است ... [عنکبوت: ۲۰]

مادر است که فراتر از هر نیرو و منطقی، او را آرام می‌کند؛ «روله، تَرَم ده ملت^۱»، و چه تکلیفی دشوارتر از درخواست مادر، و زیباتر از آن تمثیل پروردگار است؛ «وَبَرَّأ بَوَالِدَتِي ...»^۲.

در فرهنگ زبانی مردم این دیار، استعاره‌ها، تشبیهات و کنایه‌های بیشماری برای ارجاع به روابط و ضوابط اجتماعی می‌توان یافت که حتی برای معادل‌گزینی آن‌ها در نزدیکترین زبان مجاور (زبان فارسی)، ناچار به ارائه‌ی ترجمه‌ی تحت‌اللفظی هستیم، ترجمه‌ای که هیچگاه انعکاس دهنده‌ی ماهیت واقعی این عبارات و اصطلاحات نیست؛ «هوم کور^۳» برای توصیف رابطه‌ی دوستی بین پسرانی به کار می‌رود که نه تنها معرفت و مرامشان را نثار همدیگر می‌کنند، بلکه همه‌ی داشته‌ها و نداشته‌هایشان را با هم به اشتراک می‌گذارند. و با مسماتر از آن «دس خوور^۴»، برای توصیف رابطه‌ی دوستی بین دختران به کار می‌رود، که نه تنها لحظه‌ای مهر و محبتشان را نسبت به هم از دست نمی‌دهند بلکه دس در دست هم، پیوندی ناگسستنی و جاودانه می‌بندند، و باز مؤید این مطلب چیزی نیست جز کلام خداوند: «وَ أَلَّا تَبَىٰ قُلُوبُهُمْ ...»^۵.

یقیناً «کاسم‌سأ^۶» بی‌نظیرترین سنتی است که ریشه در فرهنگ آریایی این قوم دارد، کاسه‌ی همسایه که در کمال سادگی چنان می‌نماید که حتی سربزین انسان را به اشتها می‌آورد، کاسه‌ای که گرچه حاوی مختصر نهار یا شام همسایه است، اما در حقیقت، مهر و محبت، و سخاوت و بخشندگی بی‌بدیش را نمایان می‌سازد، آری توصیفی بهتر از این نمی‌توان یافت؛ «الَّذِينَ يَنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ ...»^۷.

^۱ ta:rəm də məl,ət/؛ باره‌گفتی برای جلوگیری از جنگ و دعوا؛ ترجمه‌ی تحت‌اللفظی: پسر م روسری‌آم در گردنت.

^۲ و مرا نسبت به مادرم نیکوکار کرده است ... [مریم: ۳۲]

^۳ /ho:m kur/؛ دوست؛ ترجمه‌ی تحت‌اللفظی: هم پسر.

^۴ /das xowar/؛ دوست؛ ترجمه‌ی تحت‌اللفظی: دست خواهر.

^۵ و میان دل‌هایشان آفت انداخت ... [انفال: ۶۳]

^۶ /kasəm-sa/؛ کاسه‌ی غذای همسایه؛ ترجمه‌ی تحت‌اللفظی: کاسه‌ی همسایه.

^۷ آن‌هایی که در فراخی و تنگی اتفاق می‌کنند ... [آل عمران: ۱۳۴]

و اما ما در شتاب و اضطراب روزافزون برای پیوستن به جامعه‌ی جهانی و دهکده‌ی آنچنانی‌اش نه تنها زبان مادریمان را به بوته‌ی فراموشی می‌سپاریم، بلکه فرهنگمان را هم در زیر گام‌های پریشان و لرزانمان محو می‌کنیم، آن هم در سرزمینی که ساکنانش هزاران سال پیش، با ترویج صنعت دامداری (اهلی کردن حیوانات) و کشاورزی (کاشت گیاهان خوراکی و دارویی)، تمدن بشری را پی‌ریزی کردند؛ باشد که روزی آن چه را از دست داده‌ایم دیگر بار از اظهارات خام مردان به ظاهر متمدن، مغرب‌زمین و یا از نصایح راهبه‌های پریشان‌حال شرق دور بازیابیم.

www.ketab.ir